

ƏLYAR SƏFƏRLİ

DİVAN
ƏDƏBİYYATI
SÖZLÜYÜ

ƏLYAR SƏFƏRLİ

Azərbaycan Divan sənətinin mövcudluğunu qeydləşmək və qida qədər sənətin
əllər çəkildə yaradılmışdır. Bu hərədə on günə qədər bəri işlər görülsə
de, əlaşlılıqda, təqiblərdə, əməkdaşlıqlarda, təmşyan səcər və is-islahda
ən yüksək işlər bəlli formada təqdim edilməmiş, məqsədənəvün adəti
sayalar postulatlarında təqdim edilmişdir.

Çağdaş Azərbaycan dil yaradıcılardır. Bu dillərdən biri Ural-
Altay dil ailəsinə kimi, bəzədə Ural dilləri və Altay dilləri olaraq iki böyük
grupaya ayrılır. Ural dillərinə daxil olan türk dili ədəbi dil kimini çox
ətibar etmək istəyir yolu keçmiş, bu dildən ənənəvi ədəbi abidələr yaranmışdır.

D İ V A N

ƏDƏBİYYATI SÖZLÜYÜ

Jedamli Hynur
S a y g ə l a r l a
xənləmə

15/10/2014

P. M. M. G.

J. Səfərli

BAKİ - 2014

Redaktorlar:

Xəlil Yusifli

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Günal Səfərli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Rəyçilər:

Qədim Qubadov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Səltənət Əliyeva

elmi işçi

Ə.Səfərli. Divan ədəbiyyatı sözlüyü. Bakı, 2014, 488 səh.

«Divan ədəbiyyatı sözlüyü» kitabı neçə illər ərzində təkmilləşib hazırlanmış, ardıcıl şəkildə yazılmışdır. Orta yüzilliklərin ədəbi-bədii qaynaqları əsasında araşdırılmış, söz və istilahlar açıqlandırılmış, cürbəcür mövzuları əhatə etməyə çalışmışdır.

Səkkiz yüz il ərzində yaradılan qaynaqlara müraciət edilmiş bir sıra örnəklərdən faydalananmış, habelə çağdaş elmi əsrlərdən istifadə olunmuşdur. Burada bədii ədəbiyyata, şeir forma və şəkillərinə nücum, tibb, musiqi və təriqətlərə, dini elmlərə dair söz və istilahlara ardıcıl şəkildəki anlayış və açıqlamalar özünü göstərir.

«Disvan ədəbiyyatı sözlüyü» kitabı tələbə və aspirantlara, elmi işçi və müəllimlərə faydalı ola bilər.

Divan ədəbiyyatı (Söz və istilahların açılması)

Azərbaycan Divan şeirinin sözlüyü, açıqlaması bu günə qədər sistemiş şəkildə yazılmamışdır. Bu barədə bu günə qədər bəzi işlər görülsə də, anlaşılmayan, tək-tük işlənmiş ifadələr, müəyyən söz və istilahlarla bağlı tədqiqat işləri bütöv formada araşdırılmamış, məqsədə uyğun ədəbi dəyərlər göstərilməmişdir.

Çağdaş dünyada 2796 dil yaşamaqdadir. Bu dillərdən biri Ural-Altay dil ailəsidir ki, bu da Ural dilləri və Altay dilləri olaraq iki böyük qrupa ayrılmışdır. Altay dillərinə daxil olan türk dili ədəbi dil kimi çox böyük inkişaf yolu keçmiş, bu dildə zəngin ədəbi abidələr yaranmışdır.

Beləliklə, türklərdə Divan ədəbiyyatı meydana gəlmiş, özəl söz və ifadələr göstərilmiş, bir sıra bənzərliklər üzə çıxmış, bu dil şeir və sənət dilinə çevrilmişdir. Türk dili geniş, böyük və zəngin bir dilə sahib olmuş, dünya ədəbiyyatında imkanlar tapmış, öz gücү və qüdrətini əks etdirmişdir.

Azərbaycan araşdırıcılarından M.Tərbiyət, S.Mümtaz, F.B.Köçərli, H.Arası, M.Quluzadə, Q.Kəndli, M.Abbaslı, R.Hüseynli, Ə.Səfərli, X.Yusifli, T.Kərimli, M.Nağısoylu və b. alimlərin məqalə və əsərlərində bəzi söz və istilahlar açıqlanmışdır. Belə ki, orta yüzilliklərin nəzm və nəşr əsərlərinə müraciət olunmuş, mülahizə və fikirlər əsaslandırılmış, qeyd və işaretlər edilmişdir.

«Divan ədəbiyyatı» əsərində ilk önce olaraq, sözler, rəmz və istilahlar açıqlanmış, çoxlu kitab və qamusların önce və nəticəsi işıqlanmış, müqayisə və ümumiləşdirilmiş, bu əsərdə ardıcıl şəkildə qurulmuşdur.

Burada Divan şeirinin sözlüyü, ifadə və terminləri əlisba sırası ilə düzülmüşdür. Divan şeiri sözlüyündə bəzi söz və istilahların aydınlaşdırılması müəyyən çətinliklər törədir. Ona görə də onların əsasında ədəbi örnəklər toplanmış, mənaları açıqlanmış, misra və beytlərin məna və məzmunu ilə bağlı izahlar verilmişdir.

Altı yüz illik ədəbiyyatın olması hələlik önəmli deyil, tarixə cüng və təzkirə, divan və külliyyatlar gərəklidir. Ona görə ki, qaynaqların mövzuları, şeir forması məntiqi tutumu, bədii-fəlsəfi və sənətkarlığı öz dəyəri ilə seçilir. Onu açıqlayıb duyub dərk etmək, anlamaq, başa düşmək asan deyil. Divan şeiri çox çətin və ağırdır.

Divan ədəbiyyatında mövzuları, motivləri tədqiq edib araşdırma eyni üsulla aparıldığından biri-birinə bənzəyir, təkrar hallar keçirilir. Bu sahədə yüngüllük yaratmaq üçün ortaya qoyulan söz və ifadələr ədəbi örnəklər əsasında aydınlaşdırılır. Bununla da hər şey aydın dərk olunur.

Divan mətnlərini oxuyub öyrənmədən onları başa düşmək olmaz. Sözbəsöz anlamaq burada ilkin əsas şərt sayılır. Mətnləri duyub dərk etmək – divan sözlüyünü başa salmaq, duyub anlamaq əsas zərurətdir. Elmi tənqid tərtib, dürüstləşdirmə olmadan əsərin məna-məzmunu üzə çıxı bilməz. Ensiklopediya, lügət və sözlərə istinad etmədən, divan ədəbiyyatındaki ifadələr aydınlaşmadan həqiqət üzə çıxmaz. Mətn ilə sözlük vəhdət halında olduqda, biri digərini tamamladıqda daha faydalı olur.

Qırx il mətnlər üzərində iş aparılmış, divan və külliyyatlar izlənmiş, tərtib hazırlanmış, müəyyən klassik əsərlər nəşr etdirilmiş, lügət və açıqlamalarla hazırlıq işləri aparılmışdır. Müəyyən anlarda divan sözlüyü tamamlanmış, bütün orta yüzilliklərin örnek və qaynaqları daha aydın şəkildə qeyd olunmuşdur.

Divan ədəbiyyatı sözlüyünü işləmək çox çətin və ağırdır. Çünkü burada sözün izahını vermək üçün ədəbi və elmi əsərlər araşdırılmalı, bundan sonra izah verilməlidir. Onları öyrətməklə də qaynaqlarımız artmış, genişlənmiş, yeni-yeni fikir və mülahizələrimiz aşkarə çıxmışdı. Divan şeirindəki coğrafi bölgədə, şeir forma və şəkilləri, ölkələr, fələk, kosmik aləmi, tibb, nücum, astronomiya, bürclər, ulduz aləmi, rəməl, falçılıq, münəccimlik, musiqi deyimləri, muğamlar, xəttatlıq, əski adət-ənənələri, əyləncə oyunları, savaş və savaş adətləri, əfsanəvi-tarixi olayları, təsəvvüfün mahiyyəti, təriqətlər, əfsanə, aya, hədislər, dini elmlər, fiqh, təfsir anlayış və inamları və s. məsələlərə münasibət bildirilmişdi. Divan şeirlərində eşq, aşiq və məşuq, içki adları rəmzləri, anlaşılmaz sözlər, tərkib və ifadələr özünü göstərir. Burada divan şeirində vəznlər, klassik şeirin şəkilləri və gözəllikləri, qafiyə və rədiflər üz-üzə düzülür.

Divan ədəbiyyatı sözlüyünü hazırlayarkən divan və məsnəvi-dastanlar, misra və beytlərdəki söz biçimlərinə əsaslandıq. Qaynaqları dövrləşdirməyə çalışdıq, bədii zövq və meyllər özəlləşdi, Ən qədim dövrdən çağdaş zəmanəmizə qədər olan məsaflədə əlaqələrinitmədiyini və bir-birini tamamladığını gördük.

Yüzlərlə divan və külliyyatları, lirik və epik örnekleri aydın şəkildə üzə çıxarmaq həqiqəti üzə çıxarır. Bu həm də qaynaqların mərhələ və davamını da üzə çıxarır. Balasaqunlu Yusif Xas Hacib, Qətran Təbrizi, Əlinin «Qusseyi-Yusif» əsəri, Qövsi, Məsihi, M.P.Vaqif və M.V.Vidadinin əsərlərində də bu tip çox məsələlər aşkarlandı.

Həmçinin «Kitabi-Dədə Qorqud», «Şəhriyar» və «Dastani-Əhməd Hərami» dastanlarına nağıl və qissələrə müraciət etdik. Oradan ilkin məlumatlar çıxarıldı. Onların üzərində türk alımlarının əsərlərindəki təf-silatlı cəhətlərdən faydalı xüsusiyyətlər üzə çıxarıldı, yeni bir baxımdan birləşdirildi. Türk alımlarından L.Akalın, S.Karalioğlu, A.Tələt,

E.Kürkçüoğlu, İ.Həbib, P.İsgəndərin sözlük, qamus və kitablarına əsaslandıq. Çağdaş araşdırıcılarından sonra alimlərin faydalı əsərlərindən istifadə edilmiş, dəyərli ədəbi düşüncələr eks olunmuşdur. Bu kitab elmi işçilərə, tələbə və müəllimlərə gərəkli bir dəyərdir.

Onların hamısına öz təşəkkürümüzü çatdırırıq. Ümumtürk sözlüyü yeni bir şəkildə Azərbaycanda səsləndi, ümumtürk ədəbiyyatı yeniləşdi, ümumtürk ədəbi nəzəriyyəsi özünü məqsədə uyğun şəkildə göstərdi..

«Divan ədəbiyyatı» kitabı orijinal əsər kimi və həm də yenilik abidəsi kimi oxucu və tələblərə kömək edəcək, ondan faydalı şəkildə bəhrələnəcəklər. Bu kitab elmi işçilərə, tələbə və müəllimlərə dəyərli bir töhfədir.

Ab. Su, ma', zülal. Divan ədəbiyyatında ab (su) sözü ilə bağlı çoxmənali sözlər var, onun əsasında bir sıra ifadə birləşmələri, habelə bənzətmə və məcazlar yaradılmışdır. İlk önce od, torpaq və hava ilə bir yerdə su sözü də işlənilir, dörd ünsürdən danışanda həyatverici və dirilik maddi aləmi bir yerdə sayılır, zərurətə çevrilir. Su-gözəllik, saflıq əlamətidir.

Divan şeirində aşiqin gözü bulaqdır, göz yaşı isə onun axan seli, suyu bağlı olaraq bənzətmə və mübaliğələr qurulur. Abi-rəvan (axan su) sevgilinin dərdi və kədərinin ifadəsini daşıyır. Aşiqin göz yaşı daşı dəlir, onun suyu sevgilinin könlü dəmir kimi daşdır. Sevgilisinin yaşadığı yerdə dərd, kədər tozlarını təmizləmək özünün vəzifə və səlahiyyətini tanıyır. Vəfali, sədaqətli aşiq öz sevgilisinin göz yaşlarını Kəbənin zəmzəm suyuna bənzədir.

Su ilə çörək bərəkət və comərdlik rəmzi sayılır, and içmə yeri sayılır. Abi-tığ (qılınc suyu), tığ-abdar (sulanmış qılınc), abi-çəsmi (göz yaşı), abi-həyat (dirilik suyu), abi-kövsər (kövsər suyu, behiştə bir çayın adı), abi-neysan (yaz yağışı, neysan-aprel ayında yağan yağışı), abi-rəvan (axan su), abi-zəmzəm (Kəbənin saf quyu suyu), abi-zindəgani (dirilik suyu, bu sudan içən ölməzdir), abi-zülal (saf, soyuq su) və s. birləşmələr geniş işlədir.

Ərəb dilində ənasiri-ərbəə (dörd ünsür) ifadəsi məşhurdur. Abü gil (su və torpaq) insan vücudu və maddi varlığın əlamətidir. Bundan başqa abi-abistan (göz suyu, duru su), abi-atəşin (od su, qaynar su), abi-çəşm (göz yaşı, həya), abi-nar (od su), abi-ərgəvan (qırmızı su, şərab), abi-təlx (acı su), abi-heyvan (dirilik suyu) və s. söz birləşmələri var.

Divan ədəbiyyatında dirilik suyu sevgilinin üzü və yanağının timsalıdır. Onun üzü, al yanaq və dodaqları padışahın tacına bənzədir. Suya bənzədir, quru suyu bir neçə mənalarda işlədir.

Xətti-bimislihi sanasın Xızrdır onun,
Çün yarı oldu çeşmeyi-heyvan bieynihi.

Q.Bürhanəddin

(Tayı-bərabəri olmayan yazı Xızr onundur. Elə ki, yarı oldu dirilik suyu eynidir).

Nə əsəldir, nə ma, nə xəmrü ləbən,
Ol ki, «Quran»da haq dedi rövşən.

İ.Nəsimi

(Haqqın «Quran»da aydın dediyi o bal, su, şərab və süd nədir, necədir?)

Ey boyun tuba, dodağın abi-heyvan nisbəti,
Abi-heyvan demən ani, çeşmeyi-can nisbəti.

Ş.İ.Xətyi

(Ey tuba kimi boylu, dodağın dirilik suyudur. Dirilik suyu demək onun bulaq suyu nisbətidir).

Rayqan satma, sənəm, Xızra dodağının suyini,
Xızr əgər istəyə su, çeşmeyi-heyvanə gəlir.

Ş.İ.Xətyi

(Ey gözəl, Xızırın dodaqlarını ucuz satma. Xızr su istəsə, dirilik suyu gəlir).

Abi-kövsər. Kövsər suyu, cənnət suyu.

Əli oldur ki, cənnətdə olubdur saqayı-kövsər,
Budur saqi, budur cənnət, şərabı abi-kövsər.

Ş.İ.Xətyi

(Əli odur ki, dirilik suyu cənnətdir. Saqi, budur ki, cənnət deməkdir, dirilik suyudur.)

Boyun tuba, ləbindir abi-kövsər,
Yüzün tənə qılır, şəmsü hilalə.

İ.Nəsimi

(Boyun tuba ağacı, dodağın kövsər suyudur. Üzün günəşə və təzə aya tənə edər).

Abdal. Bu söz bədəl (əvəz) sözünün cəmidir. Birinin yerinə dəyişmək, keçmək deməkdir. Abdal – haqq aşıqlarının adına deyilir.

Divan ədəbiyyatında abdallar qırx və ya yeddi saydan ibarətdir. Onları ricalül – qeyb də adlandırılır. Rical –rəcül (kişi) sözünün cəmidir. Ricalül-qeyb-vəlilər də sayılır. Bu qeyb kişiler ulu və ərənlərdir, onların hamısı mənəvi üstünlüyə malikdir. Habelə abdallar müqəddəs iman və inam da hesab olunurdu, peyğəmbərin yaxın adamları da bu sıradandır.

Müsəlman dünyasında abdallar çox yayılmışdır. Abdallar çox az danışar, az yeyib az yatar, xalqdan uzaq durar, tərki-dünya yaşayaraq yoxsullara kömək edər, yağmur yağması üçün dua oxuyar, islam ordularının başında durar və s.

Abdallar təyyi-məkandır, yəni yerləri və məkanları bəlli olmur. Onlar Allahın sevgili qullarıdır. Abdal sözü, həm də övliya və ya dərvish kimi də qəbul olunur. Mövləvi və bəktاشılərin mürid və dərvişləri və abdallar adlanırı.

XIII-XIV yüzillikdə Azərbaycanda, Anadoluda başıaçıq, ayaqyalın gəzən dərvişlərə də abdal deyilirdi. Onlar əllərinə kəşkül alıb diləncilik edər, alıb qazandığı təkyə və zavilərə veriləmiş. Saçını, biğ və qasılarını alar, sinələrində Əli və ya Zülfüqar sözü yazılmış. Şəhərəssübkeşəi olan,

nəfsini öldürən abdallar çox seçilirdi. Bəzən də abdallar axmaq, səfəh və sərsəri kimi hörmətdən salınırdı. Bu gün də ağılsız və axmaq sözlərinin deyilməsi səbəbsiz deyil.

Yaxın və Orta Şərqdə abdalların türbəsi ziyarətgah sayılır. Bəzi şairlər öz təxəllüslerini abdal sözündə götürmüştür. Anadoluda Abdal yaşayış şair Qasım öz təxəllüsünü buradan götürmüştür.

Xətayiyəm bir halim,
Əlif üstündə dalam,
Sufiyəm təriqətdə,
Həqiqətdə abdalam.

Ş.İ.Xətayı

(Xətayiyəm bir halim, əlif üstündə dalam, sufiyəm təriqətdə, həqiqətdə dərvişəm).

Biz ki, Rum içində abdal olmuşuz,
Bu cahandan fəriqül-bal olmuşuz,
Çün fəna mülkündə pamal olmuşuz,
Uş mübarək vəqtü xoşhal olmuşuz.

İ.Nəsimi

(Biz ki Rum içində abdal olmuşuq. Bu cahanda dinc, rahat olmuşuq. Çox fəna mülkündə pamal olmuşuq. Mübarək belədir vaxt və xoşhal olmuşuq).

Ənəllah əqli insafı həqiqün
Ki, Rum abdalları sidqi həqiqün.

Ş.İ.Xətayı

(İnsaf əqli haqqıdır, mən Allaham. Rum abdalları saf həqiqət üçündür).

Xalq ədəbiyyatında Abdal Musa, Qayğısız Abdal, Pir Sultan Abdal və b. şairlərin təxəllüsü eynidir. Onların hamısı özünü dərdli, xəstə şairlər sayır. Sufi-irfanı nəfəslər yazılırdı.

Abdal sufilərin mənəvi-irfanı dərəcələrindən biridir. Sufilərdə kütbdan sonra müəyyən şəxslər də var ki, onların sonunda abdallar durur. Abdalların vəzifəsi xeyir-dua ilə yaşış yağıdırmaq, hərbi uğurlar qazandırmaq, bələləri dəf etməkdir.

Abi-həyat. Dirilik suyu, ölməzlik suyu, dadlı, duru və ləzzətli su mənasını daşıyır. Əski rəvayətə görə, İskəndər Zülqərnəy ordusu ilə quzey ölkələrindən birinə gedərkən qaranlıqda bir dirilik suyu haqqında söyləyib eşidir. O, öz vəziri Xızrı da onunla birgə aparmışdır. Eyni zamanda İlyas da onların yanındaydı. İskəndər daş-qasılı bayraqı özü ilə aparır ki, yerlərini işıqlandırsın. Bayraqı Xızır ilə İlyasa tapşırılmışdır. Onlara şərt qoyuldu ki, dirilik suyu tapan kimi İskəndərə verilməlidir. Xızır ilə İlyas bir bulaq başında yeyib içmək istəyir. Xızırın yanında

gətirdiyi bışmiş balıqlardan birinin üzərinə bir damcı su düşərkən balıq dirilir. Xızr başa düşür ki, dirilik suyu elə budur. Xızr ilə İlyas dirilik suyunu içirlər.

Həmin vaxt ilahidən bir buyruq gəlmış ki, dirilik suyu barəsində İskəndər deyilməsin. İskəndər bu bulağı axtarır tapmır. Xızr ilə İlyas ölümsüzlüyə qovuşmuşdur. Qiyamətə qədər Xızr dənizdə, İlyas isə quruda yaşamış, dara düşənlərə kömək edərmışlər. Hər ilin may ayının altısında bayram keçirilir. İskəndər həmin vaxt Kəbəyə gedərmış.

Dirilik suyu haqqında çoxlu əfsanə və rəvyətlər var. «Qurani-Kərim»də də Zülqərneyn, Xəzr və İlyas barəsində bəhs açılmışdır.

Əfsanə və rəvayətlərdə, tarixi qaynaqlarda dirilik suyunun yeri quzey qütbü sayılır. Tarixçi Təbəri isə dirilik suyunun mənbəyini Azərbaycanla əlaqələndirir. Habelə dirilik suyu zülmətdə mövcud olmuşdur.

«Koroğlu» eposunun bir qolunda göstərilir ki, guya bir göldə yaralı quş dirilmişdir. Koroğlu bunu atasına söyləyir. Ancaq o, gölü bir daha görə bilmir. Mingölü parçalanaraq bölünmüştür.

Divan ədəbiyyatında dirilik suyu rəmzi məna daşıyır. Burada dirilik suyu mənəvi nəşə və eşq ilə əlaqələndirilir. Sevgilinin gözəl, incə sözleri, dodaqları dirilik suyuna bənzədir. Şairlər öz şeirlərni çox vaxt dirilik suyuna oxşadırlar. Çəsmeyi-həyat, dirilik suyu, çəsmeyi-can, çəsmeyi-heyan, abi-həyat və s. ifadələr də işlənmişdir. Bunlardan başqa abi-zindəgani, abi-qəba, abi-cavidani, abi-Xızr, abi-İsgəndər və s. tərkib hissələri də dirilik suyu ilə bağlıdır.

Ey boyun tuba, dodağın abi-heyan nisbəti,
Abi-heyan demən ani, çəsmeyi-can nisbəti.

Ş.İ.Xətayı

(Ey boyun tuba, dodağın dirilik suyuna bənzəyir. Ona dirilik suyu demək olar bulaq kimidir).

Ta dodağın cürəsindən qılımışam bir qətrə nuş,
Xızr tək sirabi-nuşi-abı-heyan olmuşam.

Ş.İ.Xətayı

(Elə ki, dodağının qurtumundan qalmış, bir qətrə dadlıdır. Xızr kimi dadlı bulağı dolu olmuşdur)

Xızri-cavidan əlindən içmişüz abi-həyat,
İsiyi-Məryəm qatında qurmuşuz xərgahımız.

Ş.İ.Xətayı

(Əbədi Xızr əlindən dirilik suyu kimi içmişik. Məryəmin İsası yanında alaçıq qırmışıq)

Dutalıム sətrdir əyanə, hicabi zülmət,
Xızrdən abi-həyati necə ixfa eylər.

M.Füzuli

(Tutaq gizli aşkardır, qaranlıq utandardır. Xızırın dirilik suyu necə gizlətmə eylər) M.Füzuli

Abgınə. Qədəh, büllur, şəfaf. Şüşə, saxsı zərində çəkilən mina, şir və məhlul.

Divan şeirində qədəh və cam kimi devilir

Abi-rəvan. Axan su, axar su çay, arx suyu. Axar su sevgilisinin saçına bənzədir. Onun yanağının parlaqlığı, şəffaflığı axar suyu kimi gözəldir. Aşiqin göz yaşı da axar su kimi axıcıdır. Şeirdə abi-rəvan qanlı göz yaşı kimi də deyilir. Sevgilinin gözəlliyi bir gülşənə bənzəyir. Aşiqin göz yaşı isə gülləri sulayırlar.

Təsəvvüfdə abi-rəvan həm də sevinc, şadlıq rəmzidir. Könül rahatlığı, fərəhlik, əzeli əlaqə və münasibət rəmzidir.

Abi-heyvan. Dirilik suyu, duru su.

İstədi ləlin fəraqı canımı yaxmaq, vəli
Şövqə yanmış canə vəslin abi-heyvan oldu gəl.

(Qırmızı dodağından ayrılma canımı yaxmaq istədi, ancaq sənə qovuşmaq istəkdən yanmış cana dirilik suyu oldu, gəl) (İ.Nəsimi)

Abid. İbadət edən. Allaha qulluq edən, ibadətlə məşğul olan şəxsə abid adı verilirdi. Bəzən zahid və sufilərə abid də deyilirdi. Belə abilərin hamısı mömin sayılırdı.

Divan ədəbiyyatında aşiq abidi zahid və sufini sevməz, o, öz məslək və əqidəsi ilə seçilir, öz zövqü ilə yüksəkdə durur. Ancaq saf abidlilik yolu təqdir olunurdu.

Sevgilinin qası məscid və mehrabı xatırladırsa, aşiqin könlü isə dua yeridir. Abidin əsas məqsədi könül tərbiyəsinə xidmət etməkdir.

Üzündə abid olmuşdur, Nəsimi,
Nəsiminin ən gün cana nəsidir.

İ.Nəsimi

Azad degül bəndəyi qıl hizmətə məqbul,
Andan gerü sultanları qulluxda abid.

(Bəndəyə qıl azad deyil, xidmətə qəbul et, ondan geri sultanları qulluqda abid et) Q.Bürhanəddin